סגולה
עמוד 68 , 04/08/2024 , 19.25 x 20.07
כתבים: כתב העיתון
91124257

פיתוחים בעלילה

מה הוביל את סלומונה דה ססו להמיר את דתו ולשנות את שמו לארקולה דה פדלי? מעקב אחר שרשרת ההסתבכויות של הצורף ממנטובה מוליך את הקוראים במסלול שעשו אנשים משולי החברה היהודית אל שולי החברה הנוצרית

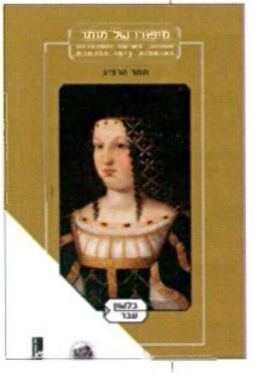

סיפורו של מומר
אמנות, פשיעה והתנצרות באיטליה בימי הרנסנס
תמר הרציג

מאנגלית: אמוץ גלעדי
מאגנס והחברה ההיסטורית הישראלית, תשפ"ד, 457 עמ'

המומר שאת סיפורו מגולל הספר הוא הצורף היהודי סָלוּמוֹנֶה (שלמה) דֶה סֵסוֹ, בן למשפחת בנקאים מטוסקנה שנולד באמצע המאה ה־15. בבגרותו עסק סלומונה זמן קצר בבנקאות, ואחר כך הפך לצורף – מקצוע שהיה קשור לעולם הבנקאות, שכן הלווים הפקידו בידי הבנקאים חפצים יקרי ערך כמשכון, ובנקאים התמחו גם בהערכת חפצי הערך שהופקדו בידיהם על פי חומרי הגלם היקרים ועל פי איכות העבודה. סלומונה שהתגורר עם בני משפחתו בבולוניה עבר למנטובה, שם יכול היה להתפתח כצורף. הוא זכה לאמונם של בני משפחות גונזגה ואסטה, דוכסי מנטובה ופררה בהתאמה, ונע בין שתי החצרות כשהוא מייצר עבור לקוחותיו תכשיטים מעוצבים וחפצי ערך אחרים.

בתשעה באוקטובר 1491, בנסיבות שאינן ברורות לגמרי, המיר סלומונה את דתו יחד עם בנו הבכור בפררה, ומאז נודע בשם אֶרְקוֹלֶה דֶה פֵּדֵלִי. ארקולה כשמו של ארקולה ד'אסטה דוכס העיר, ודה פדלי שפירושו באיטלקית מהמאמינים. זמן קצר אחר כך נטבלו לנצרות גם אשתו, בתו הגדולה ושני ילדים קטנים. לאחר שבני הזוג התנצרו נולדו להם שלוש בנות נוספות.

הספר עוקב בפירוט אחר חייו של המומר שהיה מהצורפים המהוללים בתקופתו. המקורות שעליהם מתבסס החיבור קשורים בעיקר לתפקידו כצורף – יצירותיו; העיכובים בהשלמתן שאף הביאו לכליאתו; ההתכתבות הענפה בינו לבין הדוכסיות, לקוחותיו המועדפות; והקשרים עם נציגי הלקוחות שנשלחו כדי לעמוד על התקדמות העבודה ולדחוק בו. אף שזכה למוניטין כצורף אומן מהמעלה הראשונה לא הצליח ארקולה להגיע לרווחה כלכלית. בתו הבכורה התקבלה כנזירה מן המניין למנזר סנטה קטרינה דה סיינה, בת אחרת שימשה בת לוויה ללוקרציה בורג'ה, דוכסית פררה, ונישאה לאחד מאנשי חצרה, ושלוש הבנות שנולדו לאחר שהמיר את דתו נותרו רווקות. בניו המשיכו אותו במקצוע הצורפות.

היסטוריה בעיטורים עדינים

נראה כי סלומונה דה ססו, הוא ארקולה דה פדלי, לא הטביע חותם משמעותי כלשהו, לא בחייו כיהודי ולא בחייו כנוצרי. הוא היה אמנם צורף מעולה,

יפעת מידע תקשורתי
דרך מנחם בגין 96-98 תל אביב 67138 טל. 03-5635050 פקס. 03-5615166 www.ifat.com

סגולה
עמוד 69 , 04/08/2024 , 19.43 x 25.22
כתבים: כתב העיתון
91124259

סיפורו של סלומונה דה ססו, צורף יהודי מאיטליה שהמיר את דתו במאה ה־15. צורף בחנותו, פטרוס כריסטוס, 1449

מוזאון המטרופוליטן לאמנות, ניו יורק

ארקולה דה פדלי מונר בעיקר בזכות התחריטים שבהם עיטר חרבות. חרב מפוארה שעל הלהב שלה מוטבע שמו

מוזאון קליבלנד לאמנות

סלומונה עצמו היה שקוע תדיר בחובות כבדים שנבעו משתייה, מהימורים, ממשחקי מזל ומחטאים מענגים אחרים

ואחדות מעבודותיו נשמרו עד היום, אולם בכך הוא אינו שונה מצורפים מעולים אחרים שחיו בזמנו. הוא לא יצר סגנון אומנותי חדש ולא העמיד תלמידים שיצרו אסכולה משל עצמם.

הבחירה בארקולה כגיבורו של מחקר היסטורי כה מקיף ודקדקני היא ביטוי לסוגה המחקרית המכונה מיקרו היסטוריה. במחקר מסוג זה מוסט המבט מהחברה – או מהאנשים שעיצבו את המהלכים המרכזיים באותה החברה – אל הפרט, אל דמות מסוימת שאינה שייכת לשכבות המשפיעות והמעצבות. מחקר מדוקדק של מקורות היסטוריים הקשורים לדמות כזו, בעיקר חומרים ארכיוניים, מאפשר הצצה נקודתית לחיים בעבר, בדרך כלל לחייו של אדם יחיד בזמן ובמקום מסוימים. התבוננות כזו בפרט יכולה בסופו של דבר להאיר את פניה של החברה בכללותה מנקודת מבט חדשה שאינה באה לידי ביטוי במחקר ההיסטורי הרגיל.

גיבורו של מחקר מיקרו היסטורי חייב להיות אדם שעל אף שהוא אינו משתייך לשכבת ההנהגה יש מאגר מקורות גדול מספיק המאפשר לשרטט את קורות חייו. גיבורו של המחקר המפורסם ביותר בתחום זה – הטוחן הכפרי האיטלקי מנוקיו שסיפורו מתואר בספרו של קרלו גינצבורג 'הגבינה והתולעים' – עמד במרכזה של חקירת אינקוויזיציה מתמשכת, והפרוטוקולים של חקירתו היו הבסיס לשרטוט דמותו. איתרע מזלו של ארקולה, ולמרות שהוא לא הותיר אחריו מסמכים, הרי שפטרוניו האצילים הותירו התכתבות ענפה הנוגעת לחייו, להתנצרותו, לפעילותו כצורף, לתלונות על איחור במסירת עבודותיו ולהאשמות שונות באשר אליו.

יפעת מידע תקשורתי
דרך מנחם בגין 96-98 תל אביב 67138 טל. 03-5635050 פקס. 03-5615166 www.ifat.com

סגולה
עמוד 70 , 04/08/2024 , 19.63 x 22.5
כתבים: כתב העיתון
91124258

כאשר החברה היהודית חשה מאוימת בשל מעשיו של אחד מחבריה היא לא בחלה באפשרות להפליל אותו

בתקופת שלטון בית גונזגה הייתה במנטובה סובלנות דתית ותרבותית והקהילה היהודית פרחה כלכלית ודמוגרפית. ציור קיר של דוכסות מנטובה, אנדראה מנטניה, המחצית השנייה של המאה ה־15

ארמון הדוכס, מנטובה

מה אפשר ללמוד מהאנקדוטות הנוגעות לחייו של צורף מומר על החברה היהודית ועל החברה האיטלקית בזמנו?

מתווה של התנצרות

'סיפורו של מומר' מאיר את הפנים הנעימות פחות, ולכן גם המוכרות פחות, של החברה היהודית. עוד כיהודי השתייך סלומונה לשוליים הרחבים של החברה. אביו מֵלֶה, בנקאי שהיה מוכר בפירנצה במחצית הראשונה של המאה ה־15, היה אב לבן לא חוקי, פרי פרשת אהבים עם אישה יהודייה בשם שרה, בעודו מאורס למי שהייתה לימים אמו של סלומונה. סלומונה עצמו היה שקוע תדיר בחובות כבדים שלא נבעו מהשקעות כלכליות לא מוצלחות, אלא משתייה, מהימורים, ממשחקי מזל ומחטאים מענגים אחרים. בצוואתה קבעה אמו ריקה כי הרכוש שהותירה אחריה יתחלק בין בניו הזכרים של סלומונה, וכך חסמה את גישתו לעיזבונה, כנראה משום שלא סמכה על בנה הבוגר שינהל את רכושו בתבונה.

נעימים עוד פחות הם האירועים שהוליכו כנראה להתנצרותו של הצורף. כחצי שנה לפני ההמרה, סמוך לחג הפסח רנ"א (1491), נמצאה במנטובה גופה מרוטשת של תינוקת. מאז המאה ה־12 גופות מגואלות בדם בתקופה זו של השנה היו בסיס לעלילות דם נגד הקהילה היהודית המקומית. האירוע במנטובה אמנם לא התפתח לכלל עלילת דם, אולם בדברים שנשא בטקס ההמרה שלו הזכיר הצורף גופת ילדה שחוללה נִסים כגורם לשנאת היהודים כלפיו. בספטמבר 1491 נעצר סלומונה לאחר שנטען כי מעל בזהב שקיבל מלקוחותיו האצילים וסיפק להם מוצרים שהכילו כמות זהב קטנה מזו שנתנו לו. ממקורות אחרים עולה כי המעצר נעשה בעקבות שערורייה שזעזעה את הקהילה היהודית במנטובה, וכי לבד מההאשמה בגנבה הואשם הצורף גם ביחסים הומוסקסואליים. התנצרותו של סלומונה פטרה אותו מהמשך החקירות, וממשפט שהרשעתו בו הייתה מביאה להוצאתו להורג.

סיפורו של ארקולה מעיד כי התרבות ההומוארוטית שפרחה בעת החדשה המוקדמת בערים הגדולות של איטליה הגיעה גם לחברה היהודית, וכי הניסיון להמיר את דתם של יהודים נעשה גם במחיר של חנינה על עברות פליליות שנחשבו חמורות ביותר באותה עת. סיפורו, לצד המספר העולה של יהודים שהמירו את דתם באיטליה לאורך המאות ה־15 וה־16, מלמד גם על החברה היהודית הנורמטיבית ועל יחסה ליהודים שהיוו איום על הקהילה.

המקורות היהודיים מהמאה ה־15 עוברים בשתיקה על פרשת התנצרותו של סלומונה. שחזורה של המחברת מצביע על כך שבקיץ 1491 הוא נתפס כאיום על החברה היהודית, אולי בשל דברים שאמר או שעשה ברגעים הרגישים שלאחר גילוי גופת הילדה המרוטשת סמוך לפסח. את המידע המפליל על גנבת חומרי גלם והתנהגות מינית אסורה מסרו אנשים שהיו קרובים לצורף ולבית המלאכה שלו.

נראה אפוא כי כאשר החברה היהודית

בעקבות עלילות הדם בימי הביניים גברה ההתנכלות ליהודים. ייתכן שגם אלה תרמו להחלטת סלומונה להסיר את דתו. עלילת הדם בטרנטו ב־1475 כפי שדמיינו אותה נוצרים

רייקסמוזאום, אמסטרדם

חשה מאוימת בשל מעשיו של אחד מחבריה היא לא בחלה באפשרות להפליל אותו גם בעברות שהיו עלולות להביא למותו או להמרת דתו. 270 שנה מאוחר יותר נקטה החברה היהודית גישה דומה כלפי חברי הכת הפרנקיסטית ודחקה אותם להמרת דתם כדי להסיר את האיום שהיוו על החברה היהודית מבפנים.

אל החיים הנוחים?

גם חייו של ארקולה כנוצרי והתפתחותו המקצועית מתוארים בספר בפירוט רב. ההתנצרות פתחה בפניו אפשרויות שהיו חסומות בפניו כיהודי – הצטרפות לגילדת הצורפים, ויצירת חפצי אומנות לשימוש הכנסייה ואנשי הדת. למרות שמבחינה חוקית ארקולה נחשב לנוצרי לכל דבר הרי שעברו היהודי הוסיף ללוותו, ובמקורות השונים שבהם הוא נזכר מצוין לעתים לצד שמו כי מדובר במומר או ביהודי לשעבר. קשה לדעת באיזו מידה אפיקי ההתפתחות המקצועיים שלו היו קשורים להתנצרותו ובאיזו מידה הם נבעו מאופיו ומאישיותו. ארקולה היה כאמור אומן מן המעלה הראשונה, אולם באופן עקבי הוא מסר את עבודותיו באיחור, היה שקוע במצוקה כלכלית, ואף לא הצליח לספק נדוניה לבנותיו הצעירות ועל כן הן נותרו ברווקותן.

לאורך העת החדשה המוקדמת, מהמאה ה־15 ואילך, היה מספרם של היהודים שהתנצרו בחצי האי האפניני בעלייה מתמדת. לא מדובר בהתנצרות המונית דוגמת זו שאירעה בחצי האי האיברי אלא בהמרת דת של בודדים ושל משפחות, אך היא זכתה לתהודה רבה כיוון שנתפסה כביטוי המובהק לניצחונה של הנצרות על היהדות. סיפורו של סלומונה שהפך לארקולה מדגיש את הגורמים הפליליים שעמדו במקרים מסוימים ברקע ההתנצרות, ומצביע על כך שהתנצרות לא הייתה תרופת פלא ששינתה את חייו של האדם מן הקצה אל הקצה. על אף שהמתנצר קיבל תמיכה ואהדה בשלבים הראשונים של חייו כנוצרי, הרי בסופו של דבר הוא עמד בפני עצמו, ונאלץ להתמודד עם אותם התהליכים שדחקו אותו למהלך מלכתחילה. הסיפור גם מלמד כי במקרים מסוימים שני הצדדים – היהודי והנוצרי – היו מרוצים מהתנצרותן של דמויות שוליות כמו סלומונה. □

ד"ר מוטי בנמלך מלמד בחוג להיסטוריה במכללת הרצוג. מחבר הספר 'שלמה מלכו – חייו ומותו של משיח בן יוסף'

יפעת מידע תקשורתי
דרך מנחם בגין 96-98 תל אביב 67138 טל. 03-5635050 פקס. 03-5615166 www.ifat.com